
УДК 811.161.2'28 + 811.161.2'0

ЦІННЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ ГОВІРОК

**Говірки Південної Київщини. Збірник діалектних текстів /
Упорядники: Г.І. Мартинова, З.М. Денисенко, Т.В. Щербина;
відпов. ред. Г.І. Мартинова. — Черкаси, 2008 р. — 369 с.**

Системне вивчення українських говорів передбачає постійне розширення емпіричної бази, зокрема діалектних текстів. В українській діалектології відчутно зросла увага до діалектної текстографії, створення фонофондів і текстфондів мовлення діалектоносіїв. Значні за обсягами діалектні тексти відтворюють функціонування говірки як системи значно повніше, ніж дібрані за питальником елементи говірок. Великі тексти виявляють репертуар одиниць і системні відношення між ними, варіювання, трансформації, які не завжди вдається виявити, працюючи у польових умовах з питальником; текст репрезентує риси регулярні і нерегулярні, рідкісні, раритетні, що уможлиблює глибше дослідження говірок. Тому текст закономірно оцінюють як простір для максимального виявлення діалектних явищ.

У відділі діалектології Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР за ініціативи Ф.Т. Жилка було підготовлено збірник „Говори української мови. Тексти” (К., 1977), у якому наведено зразки діалектного мовлення з усієї етномовної території, включно з говірками з-поза України. І хоча працю було високо оцінено, проте далі запала тривала пауза у підготовці й публікуванні зібрань діалектних текстів. Лише через два десятиліття після виходу згаданого збірника було відновлено і зміцнено традицію підготовки і публікування зібрань текстів діалектного мовлення.

Поштовхом до активного систематичного збирання зразків діалектного мовлення послужив очолюваний П.Ю. Гриценком проект щодо формування регіонального чорнобильського мовного інформа-

© М.В. ПОІСТОГОВА, 2009

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2009, № 4

129

ційного фонду, що засигналізував збірник „Говірки Чорнобильської зони. Тексти” (К., 1996). Відтоді українська діалектна текстографія набуває інтенсивного розвитку. Публікації свідчать про масштабну роботу діалектологів. Останнім часом введено у науковий обіг значну за обсягом інформацію про українські говірки. Опубліковано чимало нових діалектних матеріалів як з окремих говірок, так і більших ареалів. Сьогодні ми маємо багато добрих прикладів упорядкування регіональних фонотек та текстотек.

Новою вагомою сторінкою у розвитку української діалектної текстографії стала праця Г.І. Мартинової, З.М. Денисенко, Т.В. Щербини „Говірки Південної Київщини. Збірник діалектних текстів” (Черкаси, 2008. — 370 с.).

Рецензована книга є своєчасною як з погляду фіксації значних за обсягом текстів діалектного мовлення, так і з погляду регіону дослідження. Об'єктом спостережень обрано говірки сучасної південної Київщини, які знаходяться у зоні діалектної суміжності. Структури цих говірок поєднують риси північного і південного наріч, що зумовлено історією формування цієї території у XVI–XVII ст. Зауважимо, що відсутність докладних описів окремих говірок на різних структурних рівнях стали причиною тверджень про мішаний характер середньонадніпрянських говірок, зумовили різну їх кваліфікацію щодо діалектного типу.

Прагнення авторів рецензованої книги до повноти представлення діалектного матеріалу, створення цілісної картини про структуру досліджуваних говірок стали поштовхом до здійснення масових фонозаписів діалектного мовлення; ще до опублікування текстів зафіксовану інформацію було синтезовано у вигляді монографії¹. Підкреслимо, що Г.І. Мартинова раніше вдалася до лінгвогеографічного дослідження середньонадніпрянських говірок², що дало змогу з'ясувати ареальну ситуацію в регіоні.

У рецензованій праці представлено транскрибовані тексти, зібрані упорядниками упродовж 2000–2001 рр. у 55 населених пунктах південної Київщини. Зазначимо, що з цієї території у збірнику „Говори української мови” (К., 1977) подано матеріали лише з 5 говірок. Тексти книги „Говірки південної Київщини” (Черкаси, 2008) репрезентують риси говірок на всіх структурних рівнях, що забезпечує створення мовного портрету кожної говірки. Тут відбито як відомі в науці явища, так і менш відомі (пор.: різноманітна реалізація голосних фонем в ненаголошеній позиції — *зе^uм^l'а*, *зе^uр^l'но*, *пе^uре^u'мога*, *адре^u'с*, *вси^eл'і*, *воси^l'ни*, *с'емдис'ат*, *вни^l'се*, *тиждин'*, *дери^l'во*, *очи^l'рет*, *гол'одн'іх*, *мал'іх*, *сир'іх*; ступінь збереження опозиції дзвінкість ~ глухість приго-

¹ *Мартинова Г.І.* Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика. — Черкаси, 2003. — 368 с.

² *Мартинова Г.І.* Лінгвістична географія правобережної Черкащини. — Черкаси, 2000. — 366 с.

лосних — *ш'ізде^с'ат, нижчо^{та}*; зміни [хв] > [ф] — *хва^{мил}'йя, х^{верме}'р, хв^{ім}'іл'і, тилих^{вон}, х^{вел}'ше^р*; наявність альвеолярного [л'] — *гли^д'іл'и, весил^о*; вторинна м'якість приголосних перед наступним м'яким — *с^л'іпец*'; поширення протетичного [г] — *гол'йя, гол'ід*; втрата ініціальних вокалів — *'б^{мазаний}, 'дбу^{вал}'и, 'дна, 'д:и^{хат}, 'д^{кисл}'о, 'дру^{бала}, ни 'дпус^{кайут}*'; усічення — *тре, побал^{ака}, пол^{егша}, чи^{та}, нал^а'ма, п^{ісл}'а обід, п^{ридане мол}'оді да^{вали}*; втрата компонента слова — *т'іки*; метатеза — *гойір^{к'ів}*; зміна наголосу — *в мак^{ітрах}, свит^{ри}, кох^{ти}*; наявність стягнутої і нестягнутої флексій займенників — *ц'і'йі, т'і'ейі*; творення вищого ступеня порівняння прикметників — *вкусно^{вен.ий}*; словотвірні — *бителниц^а, с^н'івниц^а*; семантичні — *риночка 'з вуш^{ком}, жарит^{сало}*'; відзначено чимало нових лексем і значень, які не були раніше зафіксовані — *вихал^{ка} 'гойдалка із мотузків', ви^{хал}'ас 'гойдалась', солом'яники 'посудина для зерна', зол'ійник 'вил'кий гор'шок, що в'ідро в^{лазило}, йан'гола 'велика миска', на бос'а^{ком} 'босоніж', стоко^н'алас'а 'ходила від хати до хати*'; відзначено варіювання реалізації фонем у мовленні того самого інформатора — *х^{верме}'р — х^{вермир}, т^{ридіц}'ат — т^{ридіц}'ат*) та ін. риси.

Всі тексти паспортизовані, про кожне село вміщено докладну довідку, історичні відомості.

Записи текстів зроблено від корінних діалектоносіїв старшого віку (старші інформатори 1899, 1905, 1906, 1908, 1909, 1910 років народження), які є типовими носіями говірок; подано відомості про вік, освіту інформантів, що є важливими соціолінгвістичними свідченнями.

У книзі вміщено транскрипцію; карту південної Київщини та карту мережі обстежених говірок; номерний список обстежених населених пунктів; завершує видання покажчик провідних тем оповідей.

Для передачі діалектного мовлення використано повну, традиційну в українському мовознавстві систему транскрипційних знаків, яку широко застосовано в „Атласі української мови” та в інших зібраннях діалектних текстів.

Уміщені в книзі тексти тематично різнопланові: село, земля, господарювання, будинок, домашнє господарство, різні види господарської діяльності, ремесла (ткацтво, плетіння), людина і її життя, традиційна духовна культура, освіта, що створює цілісну картину сприйняття світу діалектоносіями.

Новаторським у праці є те, що в ній забезпечено не лише графічну, а й звукову передачу текстів: до транскрибованих текстів додано диск із фонозаписами, що має відчутні переваги над лише графічним представленням, є доцільним і перспективним для дослідження текстів. Таке поєднання двох типів презентації текстів — графічного і звукового — для середньонадніпрянських говірок реалізовано вперше.

Інформативно збагачує роботу і те, що тексти подано за мікроареалами, виділеними в межах досліджуваного регіону: з північних середньонадніпрянських говірок (крайні північні ізоглоси), з цен-

тральних північних середньонадніпрянських говірок (центральне й південне пасма ізоглос), із західних середньонадніпрянських говірок. Таке представлення матеріалу виказує ареалогічну спрямованість праці (ексцерповані з текстів свідчення різних структурних рівнів можуть бути співвіднесені з мережею обстежених говірок – уявною лінгвістичною картою), дає важливу інформацію про членування цих говорів, можливість виділити їх риси.

Рецензована праця є помітним внеском в українську діалектологію, оскільки розширює її текстографічну базу, активізує дослідників до підготовки таких збірників з різних регіонів українськомовного континууму.

Марина Поістогова (м. Київ)

Maryna Poistogova (Kyiv)

AN IMPORTANT SOURCE OF THE MODERN DIALECT INVESTIGATION

Book review on Говірки Південної Київщини. Збірник діалектних текстів / Упорядники: Г.І. Мартинова, З.М. Денисенко, Т.В. Щербина; відпов. ред. Г.І. Мартинова. — Черкаси, 2008 р. — 369 с

Мовна мозаїка

ЗАРАЗ У КИЄВІ БЛИЗЬКО НУЛЯ...

Українське радіо повідомляє, що зараз у Києві **близько нуля градусів**, іншого разу – **близько нуля градуса** або **близько нуля**. Мимоволі задумуєшся, а як правильно визначити цю температуру?

Відомо, що числівник *нуль* (цифрове позначення – 0) означає відсутність величини. Виражаючи кількісне значення, він поєднується з іменниками вимірювальної семантики у формі родового відмінка множини, так само як числівники від *п'яти* до *двадцяти* і *тридцять*, пор.: *п'ять копійок* і *нуль копійок*, *десять градусів* і *нуль градусів*. Подібно до цих числівників він виражає і приблизне кількісне значення, зокрема й приблизне значення температури, за допомогою прийменника-частки *близько*, пор.: *близько десяти градусів* і *близько нуля градусів*. Тому вживання **близько нуля градуса** неправильне. Двоє інших визначень температури – **близько нуля градусів** та **близько нуля** – граматично правильні, але в першому числівник *нуль*, що означає відсутність величини, поєднаний з іменником *градус* у формі множини, що дехто сприймає як значеннєву несумісність із нулем. Щоб уникнути цього непорозуміння, рекомендуємо визначати температуру, близьку до нульової, за допомогою другої числівникової форми – **близько нуля**: *Зараз у Києві близько нуля*; *Уранці в Києві було близько нуля*; *Увечері в Києві буде близько нуля*. Якщо ж числівник *нуль* замінити цифрою 0, то після неї потрібно ставити знак температурної шкали (у нашій країні, як і в багатьох країнах Європи та Азії, – це шкала за Цельсієм – °С) і писати так: *Зараз у Києві близько 0°С*; *Уранці в Києві було близько 0°С*; *Увечері в Києві буде близько 0°С*.

Отже, згадану температуру правильно визначити так: *Зараз у Києві близько нуля (близько 0°С)* або *Зараз у Києві близько нуля градусів*.

Катерина Городенська